

християнської культури. Канонічний характер пам'ятки вплинув і на вживання деяких питомих назв у книжній формі. **Висновки:** з плином часу частина виокремлених слів зазнала лексико-семантичних змін. Зокрема найменування, що мали в розглядуваний період часу загальне значення, поступово стали назвами конкретизованих понять. Вони зберегли вихідну семантику в окремих сучасних східнослов'янських говорах. Частина номенів архаїзувалася ще в давньоруський період. **Практична значимість:** проведене дослідження дозволяє не тільки осягнути реалії матеріальної культури східних слов'ян, але й дослідити закономірності становлення й розвитку лексико-семантичної системи давньоруської мови в останній період її існування.

Ключові слова: тематична група лексики, давньоруська мова, старослов'янська мова, Києво-Печерський патерик, гіперонім.

Alina V. GONCHARENKO,

Graduate student of the Department of Russian Language of O. O. Potebnya Institute of Linguistics of National Academy of Sciences of Ukraine; 4 Hrushevsky str., Kyiv, 01001, Ukraine; tel.: +38 063 7789308; e-mail: alinagon4arenko@yandex.ua; ORCID ID: 0000-0001-6528-0873

NOMENCLATURE OF DISHES OF MONASTERY CUISINE IN OLD RUSSIAN HAGIOGRAPHIC DISCOURSE

Summary. The article is devoted to consideration of culinary nomenclature in the text of Kyiv-Pechersk patericon. A lexical-etymological analysis of the named thematic group of words allowed us to allocate both bookish and specific elements in its structure. It is established that the main layer of analyzed nomens is rooted in Slavonic, even in Indo-European period. Not numerous layer of bookish vocabulary consists of staroslavyanisms and gretsizms, which are often used as the terms of Christian culture. The canonical nature of remembrance has influenced on the use of some certain names in a bookish form. Over time, a part of allocated words has gone through the lexical-semantic changes. In particular, the names that had a general meaning during the considered time period gradually became the names of concretized concepts. They have kept the original semantics in some modern East Slavic dialects. A part of nomens has archaized during the Old Russian period.

The conducted research allows us not only to comprehend the realities of material culture of the eastern Slavs, but also to explore the formation patterns and development of lexical-semantic system of Old Russian language during the last period of its existence.

Key words: thematic group of vocabulary, the Old Russian language, the Old Slavonic language, Kyiv-Pechersk patericon, hyperonym.

Статтю отримано 3.03.2016 р.

УДК 811.161.2'282.36'367.6

ДЕЛЮСТО Марина Сергіївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету; вул. Рєпіна, 12, м. Ізмаїл, 68600, Україна; тел.: +38 050 0533181; e-mail: mdelyusto@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9162-4131

ЧАСТИНИ МОВИ В ДІАЛЕКТНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. Мета статті — продемонструвати особливості реалізації частин мови в діалектних текстах, записаних від носіїв української південнобесарабської говірки села Шевченкового Кілійського р-ну Одеської обл. **Предметом** розгляду є проблема опису й функціонування частин мови в українських діалектах. **Результатом** вивчення цієї проблеми в українській новожитній південнобесарабській говірці села Шевченкового Кілійського р-ну Одеської обл., що співіснує у межиріччі Дністра і Дунаю разом з говірками споріднених (російської, болгарської) та неспоріднених (румунської, гагаузької, албанської, циганської) мов, є доведення того, що діалектний макротекст — графічний аналог фонозаписів діалектного мовлення носіїв говірки — достовірне джерело інформації про функціонування граматичних класів слів. Становлячи певну завершеність, він уможливує використання статистичних **методів** і накладання інваріантної наддіалектної моделі. **Висновки:** новими характеристиками реалізації частин мови у говірках є ядерність і периферійність, надлишковість (наявність елементів граматичної системи, не властивих літературному стандарту та іншим українським говіркам) і лакунарність (відсутність реалізації притаманних інваріантній наддіалектній моделі складників). Останню рису проаналізовано й в аспекті функціонування граматичних одиниць, що передбачає зіставлення парадигматичних рівнів (форм і значень) як у межах морфологічної системи говірки, так і між стратами.

Ключові слова: говірка, діалектний текст, частини мови, інваріантна наддіалектна модель, лакунарність, надлишковість.

Постановка проблеми. Здатність людини відзеркалювати явища об'єктивної дійсності у процесі її пізнання й усвідомлення, розподіляти і класифікувати її явища виявляється досить рано і пов'язана із засвоєнням мови. Ця здатність реалізується у двох процесах — категоризації та концептуалізації дійсності [13]. Категоризація визнана лінгвістичним явищем, оскільки її результати відбито насамперед у повнозначній лексиці, яка в свою чергу може типізуватися, зводиться до більш загальних категорій — частин мови (сукупності однорідних граматичних класів слів). Розподілити слова за частинами мови — це означає знайти критерії, за допомогою яких на підставі аналізу та синтезу вони розійдуться за різними рубриками — категоріями.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. В історії вітчизняної та зарубіжної лінгвістики існують різні погляди щодо розподілу слів за частинами мови: домінантно на підставі семантики — О. О. Потєбня, Ш. Баллі та ін.; переважно на підставі морфологічних ознак — П. Ф. Фортунатов, А. М. Мухін та ін., насамперед на підставі синтаксичних ознак — О. М. Пешковський). Пізніше в гетерогенний принцип (Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, І. К. Кучеренко, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська та ін.) залучалися різнорідні параметри, комплекс яких теж не однаковий: від 3 до 6 і більше. Граматичні описи частин мови не залишаються сталими, а зазнають найрізноманітніших змін структурно-змістового характеру. Зміна наукових парадигм значно сприяє цьому. Так, в межах традиційних критеріїв (семантичного, морфологічного та синтаксичного) в різних лінгвістичних напрямках тривають дискусії щодо розподілу слів за частинами мови, їх кількості та обсягу, з'ясування категоріального значення сталих, визнаних усіма частин мови, перехідності граматичних класів слів (М. В. Панов, В. О. Плунгян, О. Д. Кошелев, А. Вежбицька, О. С. Кубрякова, М. Я. Плющ, Н. М. Костусяк, І. А. Мельник та ін.). Отже, функціонування граматичних класів слів у мові залишається надзвичайно актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо доцільним видається опис частин мови в діалектному мовленні, адже упродовж тривалого часу в цій галузі панував формальний підхід до аналізу граматики, і тільки останні дослідження засвідчили результативність використання функційного, когнітивно-дискурсивного та комунікативного аспектів її вивчення [4; 12]. На сьогодні маємо узагальнювальні описи українських діалектів, що з-поміж інших висвітлюють їхні морфологічні особливості (С. П. Бевзенко, Ф. Т. Жилко), монографічне дослідження морфології українських говорів на тлі історичного розвитку української мови (С. П. Бевзенко), змінюваних частин мови у східностепових говірках (З. Л. Омельченко), словотвору і словозміни іменних частин мови українських говірок Закарпатської обл. (М. І. Сюсько) та Північної Буковини (К. Ф. Герман, Л. Г. Гажук-Котик), іменників, насамперед граматичної категорії відмінка в українських діалектах (І. Г. Матвійас, А. П. Могила, П. С. Лисенко, І. Й. Опцико, В. А. Чабаненко, Г. В. Воронич, М. І. Зубрицька, Л. В. Рябець, Р. С. Зінчук), меншою мірою — інших субстантивних граматичних категорій та лексико-граматичних розрядів (Н. Д. Черкес, Н. В. Бекеш, Л. В. Дика, Т. В. Щербина), словозміни і ступенювання прикметників (С. П. Самійленко, Л. П. Бова, Н. П. Прилипко), функціонування займенників (М. М. Онишкевич, І. І. Ревзін), дієслів (Я. В. Закревська, М. Я. Лесів, В. І. Лавер, Н. Й. Марчук, Л. С. Білик, Г. І. Мартинова), прислівників (М. В. Леонова, О. Д. Пискач, Т. М. Розумик, Ю. В. Громик, Г. І. Гримашевич), службових частин мови (В. В. Німчук, Я. О. Пура, А. М. Залеський, В. І. Добош, Л. М. Григорчук, М. Г. Железняк, Т. І. Сердюкова, Ю. І. Бідношия) та вигуків, переважно тих, якими кличуть та відганяють свійських тварин і птахів (Н. П. Прилипко) тощо. Однак системного опису функціонування частин мови в українських говірках досі не створено. Упорядкування значних за обсягом діалектних текстотеч, що фіксують діалектне мовлення в його природному стані, уможливають використання статистичних методів, сприяють подібному аналізу.

Постановка завдання. Мета статті — продемонструвати особливості реалізації частин мови в діалектних текстах, записаних від носіїв української південнобесарабської говірки села Шевченкового Кілійського р-ну Одеської обл. Загальний обсяг використаних для дослідження текстів становить 12 др. арк. Підкреслимо, що взята для аналізу діалектна мікросистема, як і більшість інших українських говірок досліджуваної території, є гетерогенною, містить риси усіх трьох українських наріч (південно-східного, південно-західного і північного), адже постала за рахунок переселення наприкінці XVIII ст. представників різних областей України, зокрема Таврії, Полтавщини, Криму, Запорозької Січі, Поділля тощо.

Виклад основного матеріалу. Вивчення діалектного макротексту — графічного аналогу фонозаписів мовлення діалектоносіїв — уможливорює співвідношення реальної граматичної системи говірки з інваріантною наддіалектною моделлю (ІНМ), створеною на підставі граматики літературної мови та відомих описів діалектів, дозволяє визначити ті елементи ІНМ, які не мають реалізації у мовленні носіїв говірки (є потенційними), становлять лакуни [4, с. 16–17] або, навпаки, є надлишковими щодо неї. З'ясувати такі особливості граматики поза діалектним текстом, «фотографічно точно зафіксованою мовою в дії» [5, с. 12], не видається можливим. Так само тільки текст як кінечна величина дозволяє з високим ступенем точності визначати ядерні (центральні) і периферійні одиниці у граматичній структурі говірки, зафіксувати типові й специфічні риси мовних одиниць, проаналізувати умови їхнього виникнення й функціонування.

Зокрема, проведений аналіз засвідчив, що повнозначні частини мови в аналізованому діалектному макротексті становлять 69 % від усіх словоформ, службові частини мови — 31 %. З погляду уживаності з-поміж граматичних класів слів провідне місце посідають іменники (21,9 %) та дієслова (22 %). Напівпериферія представлена частками (14 %), займенниками (13,7 %), сполучниками (10 %), периферія — прислівниками (7,3 %), прийменниками (7 %), прикметниками (2,4 %) та числівниками (1,7 %).

На підставі застосування вищезазначених прийомів виявлено насамперед дві відмінні ознаки морфології досліджуваної діалектної мікросистеми: лакунарність і надлишковість, — у межах яких також спостережено диференціацію.

Так, надлишковість морфологічної системи говірки, зокрема, вбачаємо: 1) у функціонуванні багатьох дублетних форм роду іменників (*грам* — *ґрама*, *л'ітр* — *л'ітра*, *ст'іл* — *стола*, *комиш* — *ко́миша*, *та́ка* *роз'к'іш* — *та́кого* *роз'кошу*), не властивих літературному стандарту, але зафіксованих в інших говірках української мови [2; 7; 9]; 2) у спорадичній реалізації граматичної категорії числа іменників як тернарної з опозицією одиниця — двоїна — множина (*сестра* — *дві сестри* — *сестри*; *ден'* — *три дн'а* — *дн'і*); збереження дуальних форм з наз. відм. іменника ж. р. властиво насамперед південно-західним говорам української мови, а зі знах. відм. іменників ч. р. — степовим і слобожанським говіркам південно-східного наріччя [1, т. 3, ч. 4, с. 180; 2; 7; 9]; 3) у вирівнюванні числових парадигм окремих субстантивів *singularia* та *pluralia tantum* (*гул'н'а* — *гул'н'і*, *транспорт* — *транспорт*, *асвал'т* — *асвал'ти*, *Са́ша* — *Са́ш'и*; *Помазан* — *Помазани*, *Дра́гул'а* — *Дра́гул'і*), що засвідчено в говірках усіх трьох наріч української мови [7; 10; 11; 15]; 4) у відмінюванні іменників іншомовного походження, аббревіатур та інших, кваліфікованих в літературній мові як незмінювані (*к'іна не^у було*; *не^у померла без^к к'іна*; *розр'ішали по к'ілу моло́ка на х'верм'і брат*; *в с'іл'ні работа́й*; *п'ішо́й от досафа на к'урси шофе́ро́й*; *ди́ректор ен'тесу ка́же*), — тенденції, простеженої на всьому обширі побутування українських діалектів, зокрема у степових [7], середньонадніпрянських [15], західнополіських [10], бойківських [11] говірках; 5) у більш послідовному характері творення видових протиставлень дієслів порівняно з літературною мовою (*п'ідл'ічитис'* — *п'ідл'ічуватис'*, *прибо^лл'іти* — *прибал'увати*); 6) у поширеності імперфективних форм з суфіксом *-ува-*, пор. [9], зокрема й тих, що не властиві літературній мові (*зара́батувати*, *обра́батувати*, *поп'лутуватис'а*); 7) у продуктивності зворотних лексем, відсутніх у літературному стандарті (*приглу́начи'лас'*, *бо^лл'іє^умос'а*); 8) у поширеності дієслів з двома префіксами *по - + на -* (*пона́тикати*), *по - + за -* (*позапо́м'нати*), *по - + при -* (*поприб'ірати*), *по - + по -* (*попохо́дити*) та у високій активності демінутивних форм займенникових прислівників з суфіксами *-чки* (*-єчки*), *-ечко* (*-єчко*), *-ичко* (*-ічко*) (*таке^учки*, *тамє^учко*, *те^уперички*, *по'тومه^учки*), відзначених і в інших наддунайських говірках [14]; 9) у вживанні, подібно до багатьох українських говірок [9, с. 159], питально-відносного прислівника *де* із семантикою 'куди' (*де ти б'іжиш?*); 10) у продуктивності префікса *у-* (*у-*) при творенні номінативних прислівників, що виражається у додаванні його до слів, які в літературній мові з ним не вживаються (*уве^снойу*, *у'полнос'т'ію*, *уза́йт'ра*); 11) у ширшому функційному навантаженні порівняно з літературною мовою прийменника *за*, напр.: *ме^нн'і за о́ц'ого Ко́лу було́ дуже жа́л'ко* (пор. ідентичну конструкцію без *за*), *хто за м'нойу́ буде^у захи́щати?* (замість *хто мене́ буде захи́щати?*); прийменника *на*, що поєднуючись зі знах. відм. іменника функціонує в атрибутивному та об'єктному значенні навіть у тих випадках, де в літературній мові з цією семантикою частіше вживаються прийменники *для* (*во́на на п'ечен' журна*), *про* (*ска́зай на мене́ шос' пло́хе*) або на + місц. відм. іменника чи орудн. відм. без прийменника (*ста́ли шит' на ма́шинку*), що властиво поліським, подільським, надністриянським, південнокарпатським українським говіркам [1, т. 3, ч. 4, с. 182–183; 6, с. 44]; 12) у дублюванні прийменника *із* (*іс*) перед іменниковим означенням (*із св'ічок іс т'іх*); 13) у реалізації в синтаксемах зі значенням адресата дії прийменника *к* + дав. відм. іменника (*доступ к гро́шам*), що є архаїчною рисою [8], властивою частині говірок південно-західного наріччя, а також деяким південно-східним [9] та східнополіським [8], а також можна пояснити впливом сусідніх російських говірок; 14) у надмірному та семантично невиправданому вживанні часток (*не^у було ж н'ічого* / *т'іки о́це кон'і*; *а це о́с' то́же п'ерва йде*; *ну о́це ж бур'а́ки*; *о́це ж аж у Д'ісан'не*), яким, окрім функцій підсилювально-видільної, слово- та формотворчої, емоційно-експресивної, модальної, у текстах властива функція заповнення пауз (*не^у п'ідвела́ його́ п'іт / у той / п'іт ко́лонку*; *во́ни ж у мене́ три т'і* / *три го́ди ше посл'і Й'івана про́жили*; *п'ішла у ко́лхоз у те / св'іно'ф'ерму*), що притаманно діалектному мовленню і проілюстровано у низці опублікованих українських діалектних хрестоматій¹; 15) у функціонуванні спонукальних часток

¹ Пор. : Буковинські говірки : хрестоматія діалектних текстів / укл. Руснак Н., Гуїванюк Н., Бузинська В. — Чернівці : Рута, 2006. — 383 с.; Говірки Східної Слобожанщини : зб. діалектних текстів : навч. посібн. / упоряд. В. В. Леснова ; за заг. ред. П. Ю. Гриценка. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. — 304 с.; Говірки Чорнобильської зони : тексти / упоряд. : Гриценко П. Ю. та ін. — К. : Довіра, 1996. — 358 с. тощо.

ну, а'ну, а'ну_ка, да'вай, не властивих літературному стандарту та іншим говіркам української мови (ну ви ж пої'м'іт'; а'ну ше шо ска'жи; а'ну_ка да'вай с'уда; да'вай зн'їмай ц'у заслонку); специфічних партикул 'даже, да, хо'т'а би, чут', ба, май, що постали внаслідок міждіалектної взаємодії (даже було в'реміа / шо не^у було 'коней; да / їдемо у Добрудж; та й хо'т'а би ми в'з'али ц'ї грош'ї / та й про'пили їй; чут' плат'а не зго'р'їло; май по'ї'їхали не^у з'найу / Вал'а з 'д'їт'ми; цей по'мошником буї зам'єст'їт'єл'а / ба той / е / Скоробреха).

Термін лакунарність використовуємо в двох аспектах: по-перше, в аспекті моделювання, зіставляючи моделі опису літературного страту та інших діалектних систем, по-друге, в аспекті функціонування структури, який передбачає зіставлення парадигматичних рівнів (форм і значень) як у межах морфологічної системи говірки, так і між стратами. Висновки про некомплектність парадигми, відсутність елемента на підставі діалектних текстів мають релятивний характер; наступним обов'язковим етапом дослідження є верифікація лакунарності — перевірка на підставі позатекстових джерел (питальника, провокування на вживання форм) потенційної відсутності відповідної словоформи. У діалектних текстах лакунарність у першому аспекті простежується чітко: це ті граматичні форми і значення, що у них не виявлено, проте можливість їх існування засвідчує ІНМ. Це можуть бути частини мови, окремі словозмінні форми слів, значення граем.

Зокрема, у досліджуваній морфологічній системі про лакунарність свідчать такі явища: 1) відсутність реалізації форм непрямих відмінків іменників IV відміни з суфіксами -ат-, -ен- на зразок те^л'ати, пороc'ат'ї, 'їмен'ї, подібне зауважено і в слобожанських говірках: 'нашому те^л'а, 'їаг'н'а, пороc'а [3, с. 144]; 2) відсутність вживання іменників на позначення жіночих прізвищ з флексією -о (Кова'ленко, Коно'валенко, Бонда'ренко) та з основою на приголосний (Слободе'н'уж) у непрямих відмінках, заміна їх на похідні утворення від чоловічих прізвищ з суфіксом -их- (заб'їр'али т'от'у 'Ол'у Галуш'ичиху); 3) відсутність реалізації форм кличн. відм. іменників, що позначають неістот; 4) відсутність реалізації у мовленні діалектоносіїв і відмінкових значень, і форм дав., орудн. та місц. відм. числових назв д'в'їс'т'ї — де^в'їа'ц'от та усіх складених числівників; 5) відсутність реалізації лише форм грамеми род. відм. числівників чо'тир'ї, п'ят' — дев'їат', дес'ат' — т'риц'ат'; 'сорок, де^в'їа'носто, сто (ш'че 'ї де^в'ат'нац'ат' не^у було; буду с'їд'їт' 'коло вас до сто год); 6) відсутність синтетичних форм майбутнього часу недоконаного виду (робитиму), а функціонування лише аналітичних форм (буду робити); 7) відсутність наказових дієслівних форм з флексією -їмо (ход'їмо); 8) відсутність / в окремих випадках спорадичність форм активних дієприкметників та дієприслівників; 9) відсутність таких засобів творення займенникових прислівників, як префікси аби- та де-; 10) відсутність прийменника від, натомість функціонування лише варіанта од (од 'ї'ого); 11) спорадичне випадіння прийменників у, на у мовленні носіїв (а пот'ом [?] два 'годи ви'їхала в Рум'їн'їю; клуб буї / [?] к'їно хо'дили); 12) менша частотність порівняно з літературною мовою сполучників тощо.

Дослідники говорів межиріччя Дністра і Дунаю відзначають, що «така словозмінна і синтагматична поведінка здатна диференціювати ареал, вказувати на генезу говірок, виявляти динаміку» [12, с. 101].

Наголосимо також, що лакунарність одиниць морфологічного рівня, властивих ІНМ, може компенсуватися іншими засобами цього ж або інших рівнів мовної системи. Напр., відсутність префікса шчо- як засобу творення темпоральних прислівників (щодня, щонеділі) компенсовано функціонуванням замість нього означального займенника 'кожний та його варіантів (каж'ного дн'а, каж'ної не^у'ділі). Спорадичність прийменників про, о, об, для — за рахунок більшої, порівняно з ІНМ, активності синонімічних синтаксем з прийменниками за (ска'зати за 'бари) та на (п'їшла зам'їн'ала за 'їа'кус' картинку) тощо. Замість конструкції по + місц. відм. (по об'їд'ї) з темпоральною семантикою у цьому значенні використано синтаксеми п'їсл'а + род. відм. іменника. Відсутність протиставних кон'юнктивів але, проте, зате, однак й ін. та складених градаційних не тільки...але і (ї), не тільки...а і (ї) тощо компенсовано функціонуванням специфічних сполучників сурядності: замість розділового або — розділового 'їл'ї, замість протиставного але — протиставного но (но^у); вживанням особливих підрядних сполучників причини зато що, пот'ому шо та умови 'їєсл'ї ...то компенсовано лакунарність сполучників на зразок тому що, якшо ... то. У позиції літературних який, котрий, що, як подано й сполучник де (м'їй хо'з'айїн / де по'мер фото'карточка; ба'зар' буї о'там_о 'коло / де до вас 'їїхат'). Замість розгалуженої системи порівняльних зворотів, наявних у літературному стандарті зі сполучниками ніж, мов, значення порівняння реалізовано передусім за допомогою сполучника 'їак.

Висновки. Отже, в системі частин мови української говірки села Шевченкового Кілійського р-ну Одеської обл. на тлі діалектного тексту визначено ядерні й периферійні одиниці в системі частиномовних класів, окреслено лакунарність і надлишковість, що випливають із зіставлення складників інваріантної наддіалектної моделі та говірки, причому, подібно до літературного стандарту української мови, морфологічну недостатність як різновид лакунарності компенсовано

іншими засобами мовної системи (питомими інших мовних рівнів або рідше — запозиченими зі споріднених та неспоріднених мов).

Перспективи подальших розвідок убачаємо в пошуку інших особливостей функціонування частин мови в слов'янських діалектах та в удокладненні описаних у статті явищ.

Література

1. *Атлас української мови* : [в 3 т.]. — Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. / [ред. тому І. Г. Матвіяс]. — К. : Наукова думка, 1984. — 498 с. — (391 карта) ; Т. 2. Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі. / [ред. тому Я. В. Закревська]. — К. : Наукова думка, 1988. — 520 с. ; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. — К. : Наукова думка, 2001. — 266 с. — (206 карт).
2. *Бевзенко С. П.* Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 1980. — 246 с.
3. *Глуховцева К. Д.* Динаміка українських східнословобожанських говірок / К. Д. Глуховцева. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 592 с.
4. *Гриценко П. Е.* Грамматический портрет диалекта / П. Е. Гриценко // Исследования по славянской диалектологии. — 2013. — Вып. 16. — С. 9–36.
5. *Гриценко П. Ю.* Текст як простір вияву діалектних явищ / П. Ю. Гриценко // Збірник лінгвістичних праць : до 60-річчя проф. О. А. Колесникова. — Ізмаїл : ІДГУ, 2000. — С. 9–15.
6. *Добощ В. І.* Синтаксис південнокарпатських українських говорів (прийменикові конструкції) / В. І. Добощ. — Ужгород : Ужг. держ. ун-т, 1977. — 48 с.
7. *Дроздовский В. П.* Украинские говоры Бессарабского Приморья (на материале обследования Саратовского, Татарбунарского и Белгород-Днестровского районов Одесской области) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 661 / В. П. Дроздовский. — К., 1962. — 27 с.
8. *Железняк Н. Г.* Предложные конструкции в украинских восточнополесских говорах : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Н. Г. Железняк. — К., 1989. — 17, [1] с.
9. *Жилко Ф. Т.* Нариси з діалектології української мови / Федот Трохимович Жилко. — [2-ге вид. перероб.]. — К. : Радянська школа, 1966. — 307 с.
10. *Зінчук Р. С.* Словозміна іменників у західнополіських говірках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Р. С. Зінчук. — Луцьк, 2010. — 20 с.
11. *Зубрицька М. І.* Відмінювання іменників неповної числової парадигми у говірках бойківсько-закарпатського порубіжжя / М. І. Зубрицька // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. — К., 2007. — Вип. 3. — Кн. 2. — С. 220–226.
12. *Колесников А. О.* Морфологія українських південнобессарабських говірок : генеза і динаміка : [монографія] ; відп. ред. П. Ю. Гриценко. — Ізмаїл : СМІЛ, 2015. — 676 с.
13. *Костюшкина Г. М.* Категоризация и психомеханика языка / Г. М. Костюшкина // *Studia Linguistica Cognitiva*. — 2006. — Вып. 1. — С. 222–239.
14. *Мукан А. М.* Украинские наддунайские говоры. Фонетико-грамматические особенности : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 661 / А. М. Мукан. — К., 1961. — 16 с.
15. *Рябець Л. В.* Словозміна іменника в говірках центральнополісько-середньонадніпрянської суміжності : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Л. В. Рябець. — К., 1999. — 17, [1] с.

References

1. *Atlas of the Ukrainian language (1984–2001)* [*Atlas ukrajins'koji movy*], Naukova dumka, Kyiv, V. 1, 498 p.; V. 2., 520 p.; V. 3., 266 p.
2. Bevzenko, S. P. (1980), *The Ukrainian dialectology* [*Ukrajins'ka dialektologija*], Vishha shkola, Kyiv, 246 p.
3. Hlukhovceva, K. D. (2005), *The dynamics of the Ukrainian East-Slobozhanshyna dialects* [*Dynamika ukrajins'kykh shidnoslobozhans'kykh hovirok*], Alma-mater, Lugansk, 592 p.
4. Hrytsenko, P. Yu. (2013), «The grammatical portrait of a dialect» [*Grammaticheskij portret dialektu*], *Studies in Slavic Dialectology*, No. 13, pp. 9–36.
5. Hrytsenko, P. Yu. (2000), «The text as a space of dialectal phenomena realization», *The Digest devoted to the 60-th prof. Kolesnikov anniversary* [*Tekst jak prostir vyjavu dialektnykh javyshh*], *Zbirnyk lingvistychnykh prac' : do 60-rihcha prof. O. A. Kolesnykova*, IDGU, Izmail, pp. 9–15.
6. Dobosh, V. I. (1977), *The syntax of the Ukrainian South-Carpathian dialects* [*Syntaksys pivdennokarpat's'kykh ukrajins'kykh hovoriv*], UDU, Uzhgorod, 48 p.
7. Drozdovskij, V. P. (1962), *The Ukrainian dialects of the Bessarabia Seaside : Author's thesis* [*Ukrainskie govory Bessarabskogo Primor'ja : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk*], Kiev, 27 p.
8. Zhelezniak, N. G. (1989), *Preposition constructions in the Ukrainian East-Polissia Dialects : Author's thesis* [*Predlozhnye konstrukcii v ukrajinskikh vostochnopol'es'skikh govorah : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk*], Kiev, 17 p.
9. Zhylo, F. T. (1966), *Sketches in Ukrainian Dialectology* [*Narysy z dialektologiji ukrajins'koji movy*], Radianska shkola, Kyiv, 307 p.
10. Zinchuk, R. S. (2010), *Noun word-changing in West-Polissia dialects : Author's thesis* [*Slovozmyna imennikov u zahidnopolis'kikh hovirkakh : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Luck, 20 p.
11. Zubrycka, M. I. (2007), «Word-changing of nouns with incomplete number paradigms in dialects of contiguous areas of Bojkivshyna and Zakarpattya», *Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University* [*Vidminiuvannia imennykiv nepovnoji chyslovoji paradygmy u hovirkakh bojkivs'ko-zakarpats'kogo*

porubizhzhia», *Naukovyj chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova*, Kyiv, vol. 3, part 2, pp. 220–226.

12. Kolesnykov, A. O. (2015), *The morphology of Ukrainian South-Bessarabia dialects : origin and dynamics* [*Morfologhija ukrajins'kykh pivdennobesarabs'kykh hovirok : geneza i dynamika : monohrafija*], SMIL, Izmail, 676 p.

13. Kostyushkina, G. M. (2006), «Language categorization and psychemechanics» [«Kategorizacija i psikhomekhanika jazyka»], *Studia Linguistica Cognitiva*, Vol. 1, pp. 222–239.

14. Mukan, A. M. (1961), *The Ukrainian Higher Danube dialects. Phonetic and grammatical peculiarities : Author's thesis* [*Ukrainskie naddunajskie govory. Fonetiko-grammaticheskie osobennosti: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk*], Kiev, 16 p.

15. Ryabets, L. V. (1999), *Word-changing in local dialects of contiguous areas of Central Polissia and Middle Dnieper : Author's thesis* [*Slovozmyna imennyka v hovirkakh central'nopolis'ko-seredn'onaddniprians'koji sumizhnosti : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*], Kyiv, 17 p.

ДЕЛЮСТО Марина Сергеевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Измаильского государственного гуманитарного университета; ул. Репина, 12, г. Измаил, 68600, Украина; тел.: +38 050 0533181; e-mail: mdelyusto@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9162-4131

ЧАСТИ РЕЧИ В ДИАЛЕКТНОМ ТЕКСТЕ

Аннотация. *Цель* статьи — показать особенности реализации частей речи в диалектных текстах, написанных от носителей украинского южнобессарабского говора села Шевченково Килийского р-на Одесской обл. *Предметом* рассмотрения является проблема описания и функционирования частей речи в украинских диалектах. *Результатом* изучения этой проблемы в украинской новожильческой южнобессарабской частной диалектной системе (ЧДС) с. Шевченково Килийского р-на Одесской обл., которая сосуществует в междуречье Днестра и Дуная вместе с говорами родственных (русского и болгарского) и неродственных (румынского, гагаузского, албанского, цыганского) языков, является доказательство того, что диалектный макротекст — графический аналог фонозаписей диалектной речи носителей ЧДС — достоверный источник информации о функционировании грамматических классов слов. Составляя определённую завершённость, он делает возможным использование статистических *методов* и наложения инвариантной наддиалектной модели. **Выводы:** новыми характеристиками реализации частей речи в говорах являются ядерность и периферийность, избыточность (наличие элементов грамматической системы, не свойственных литературному стандарту и другим украинским говорам) и лакуарность (отсутствие реализации присущих инвариантной наддиалектной модели составляющих). Последняя характеристика анализируется и в аспекте функционирования грамматических единиц, который предусматривает сопоставление парадигматических уровней (форм и значений) как в пределах морфологической системы говора, так и между стратами.

Ключевые слова: частная диалектная система, диалектный текст, части речи, инвариантная наддиалектная модель, лакуарность, избыточность.

Maryna S. DELYUSTO,

PhD (Philology), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Chair, Izmail State University for Humanities; 12 Repin str., Izmail, 68600, Ukraine; tel.: +38 050 0533181; e-mail: mdelyusto@ukr.net; ID ORCID: 0000-0001-9162-4131

PARTS OF SPEECH IN THE DIALECTAL TEXT

Summary. The *object* of the article is the problem of the description and functioning of parts of speech in the Ukrainian dialects. The *subject* of this study is the specificity of parts of speech realization in dialectal macro texts of the Ukrainian steppe dialect spoken in the v. Shevchenkove, Kiliya district, Odessa region, spread in the multi-lingual and multi-dialectal area between the Danube and the Dniester rivers. The author gives reasons for the necessity to apply dialectal text as a source of the linguistic information, highlights its peculiarities, distinguishes central and peripheral morphological phenomena of dialect system on the basis of frequency of occurrence; identifies functional lacunas as specific markers of dialectal morphology. **Methodology** comprises of such methods and procedures of dialectal analysis as: statistical method for establishing central and peripheral morphological phenomena of the dialect grammatical system; an invariant overdialectal model which is devised and employed innovationally for a consistent description of all the parts of speech of the dialect and allow revealing of functional lacunas and superfluity. The latter are *finding* of research. The *practical value* of the investigation is to use the suggested tools of the morphological level description for analysis of other Ukrainian dialects.

Key words: dialect, dialectal text, parts of speech, invariant overdialectal model, functional lacunas, superfluity.

Статтю отримано 20.03.2016 р.